

Herboren

In de serie 'De werkelijkheid verwoord'

18 oktober 2020

Voorgangers: Willem van der Meiden (overweging) en Inge Boesveld

Welkom

In deze viering gaat het over leven-opnieuw
over leven-dat-doorgaat,
als-nieuw
leven in het licht van Pasen
dat aanhoudt.

Met dat licht steek ik de kaarsen aan.

Er staat nog een kaars.
Deze kaars is ter gedachtenis aan Rinke Agricola,
echtgenoot van Dirk Boumeester,
beiden koorlid van het Koor van de Haagse Dominicus.
Zoals je ongetwijfeld al weet:

Rinke is op 8 oktober overleden.
Afgelopen vrijdag hebben we afscheid van hem genomen.
We hebben als koor en velen vanuit de Haagse Dominicus
een erehaag gevormd als uitgeleide.
Indrukwekkend.
Wat zullen we hem missen.

Ik steek deze kaars dus aan
voor Rinke,
voor Dirk,
voor ons allemaal,
als teken van leven.

Licht en warmte,
juist nu.

En als je er naar kijkt
wat beter
zie je een sterretje
dat straalt
VOOR ALTIJD.

DE IDIOOT IN HET BAD

Met opgetrokken schouders, toegeknepen ogen,
Haast dravend en vaak hakend in de mat,
Lelijk en onbeholpen aan zusters arm gebogen,
Gaat elke week de idioot naar 't bad.

De damp die van het warme water slaat
Maakt hem geruster: witte stoom...

En bij elk kledingstuk, dat van hem afgaat,
Bevangt hem meer en meer een oud vertrouwde droom.

De zuster laat hem in het water glijden,
Hij vouwt zijn dunne armen op zijn borst,
Hij zucht, als bij het lessen van zijn eerste dorst
En om zijn mond gloort langzaam aan een groot verblijden.

Zijn zorgelijk gezicht is leeg en mooi geworden,
Zijn dunne voeten staan rechtop als bleke bloemen,
Zijn lange, bleke benen, die reeds licht verdorden
Komen als berkenstammen door het groen opdoemen.

Hij is in dit groen water nog als ongeborn,
Hij weet nog niet, dat sommige vruchten nimmer rijpen,
Hij heeft de wijsheid van het lichaam niet verloren
En hoeft de dingen van de geest niet te begrijpen.

En elke keer, dat hij uit 't bad gehaald wordt,
En stevig met een handdoek drooggewreven
En in zijn stijve, harde kleren wordt gesjord
Stribbelt hij tegen en dan huilt hij even.

En elke week wordt hij opnieuw geboren
En wreed gescheiden van het veilig water-leven,
En elke week is hem het lot beschoren
Opnieuw een bange idioot te zijn gebleven.

*En elke week wordt hij opnieuw geboren
En wreed gescheiden van het veilig waterleven*

M. Vasalis

M. Vasalis - haar pseudoniem is een latinisering van haar achternaam Leenmans - was een dichteres met een compact oeuvre. Slechts drie bundels gedichten verschenen tijdens haar leven en één postuum. Die drie bundels zijn *Parken en woestijnen* (1940), *De vogel Phoenix* (1947) en *Vergezichten en gezichten* (1954). Postuum verscheen op haar aanwijzingen nog de bundel *De oude kustlijn* (2002). Margaretha Leenmans, roepnaam Kiek, trouwde in 1939 met de neuroloog Jan Droogleeve Fortuyn. Zelf maakte zij carrière als psychiater. Gedichten schreef ze sporadisch. Slechts 100 gedichten verschenen bij haar leven. Er zitten vele pareltjes onder. Op een muur in de Belgische badplaats Ostende en op een muur in Leiden staat een van mijn favorieten:

Eb

Ik trek mij terug en wacht.
Dit is de tijd die niet verloren gaat:
Iedere minuut zet zich in toekomst om.
Ik ben een oceaan van wachten,
waterdun omhuld door 't ogenblik.
Zuigende eb van het gemoed,
dat de minuten trekt en dat de vloed
diep in zijn duisternis bereidt.

Er is geen tijd. Of is er niets dan tijd?

'De idioot in het bad' komt uit haar eerste bundel uit 1940, *Parken en woestijnen*, en is misschien wel haar bekendste gedicht. Hoewel nog maar aan het begin van haar loopbaan als psychiater, kende de dichteres de leefwereld van wat men toen nog 'idioten' noemde al heel goed. We gaan het gedicht niet uitleggen en de beelden uit het filmpje voegen er al genoeg interpretatie aan toe. Maar het gedicht leverde als vanzelf het thema op van deze viering: *Herboren*. Daarover straks. En na de overweging horen we nog een beroemde tekst van Vasalis. We zongen die getoonzette versie hier al in verschillende vieringen.

Van haar leven en zielenroerselen liet Vasalis tijdens haar leven niet veel los en ook over haar poëzie was ze bescheiden, al won ze menige literaire prijs. Het was dan ook een verrassing dat in 2011 een vuistdikke biografie van haar verscheen, van de hand van de letterkundige Maaïke Meijer. Minder verrassend is dat dit boek zich vooral bezighoudt met Vasalis' poëzie en pogingen doet tot duiding. Toch is het een interessant boek.

Moest ik overigens een woord vinden om Vasalis' gedichten te typeren, dan zou ik kiezen voor 'sensibel'.

Gebed

Bij wijze van gebed lees ik een ander, kort gedicht van Vasalis. Het is een van de favoriete gedichten van Ria en het staat op een muur in 's-Hertogenbosch.

De zomerwei, des ochtends vroeg
En op een zuchtje dat hem droeg
Vliegt een geel vlindertje voorbij,
Heer, had het hierbij maar gelaten.

Amen

Johannes 3: 1-8

Zo was er een farizeeër, een van de Joodse leiders, met de naam Nikodemus. Hij kwam in de nacht naar Jezus toe. 'Rabbi,' zei hij, 'wij weten dat u een leraar bent die van God gekomen is, want alleen met Gods hulp kan iemand de wondertekeningen doen die u verricht.' Jezus zei: 'Waarachtig, ik verzeker u: alleen wie opnieuw wordt geboren, kan het koninkrijk van God zien.' 'Hoe kan iemand geboren worden als hij al oud is?' vroeg Nikodemus. 'Hij kan toch niet voor de tweede keer de moederschoot ingaan en weer geboren worden?' Jezus antwoordde: 'Waarachtig, ik verzeker u: niemand kan het koninkrijk van God binnengaan, tenzij hij geboren wordt uit water en geest. Wat geboren is uit een mens is menselijk, en wat geboren is uit de Geest is geestelijk. Wees niet verbaasd dat ik zei dat jullie allemaal opnieuw geboren moeten worden. De wind waait waarheen hij wil; je hoort zijn geluid, maar je weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heen gaat. Zo is het ook met iedereen die uit de Geest geboren is.'

Ik las u deze tekst in de Nieuwe Bijbelvertaling. In de oorspronkelijke tekst staat een opmerkelijk Grieks woordje: *anóthen*, dat in deze vertaling wordt weergegeven met 'opnieuw'. Zo wordt het meestal vertaald, of met 'wederom' zoals in de Statenvertaling. Er zijn echter ook vertalingen die de letterlijke betekenis weergeven, namelijk 'van bovenaf'. Dat doet Pieter Oussoren in zijn *Naardense Bijbel*. Het is een vertaling die een nieuwe dimensie toevoegt aan deze tekst, maar het is zeer de vraag of dat terecht is. Het meest gebruikte woordenboek van het nieuwtestamentisch Grieks, dat van Walter Bauer, zegt dat in deze Johannestekst met opzet beide betekenissen open gehouden zijn: wat van bovenaf is verwekt wordt hier opnieuw geboren: uit geest en water. In het Nieuwgrieks zijn van *anóthen* beide vertalingen mogelijk: van bovenaf en opnieuw. En het gesprek met Nicodemus - toch al een merkwaardig gebeuren - krijgt er met 'van bovenaf' een dimensie van onbegrijpelijkheid bij. Ik kies daarom voor 'opnieuw' of voor 'herboren' zoals enkele andere vertalingen doen. Maar toch kijkt de vertaling met 'van bovenaf' om een hoekje mee. Misschien is een vertaling met een

Italiaanse muziekterm de meest doeltreffende, omdat ze beide betekenissen in zich bergt: *Da capo al fine*: Van het begin af tot het einde. *Da capo*, van voren af aan. Opnieuw dus.

Overweging

Lieve mensen,

Wij zijn verschillende mensen, niet één is gelijk aan een ander. Wij staan verschillend in het leven en dat is wel zo leuk. Wij houden van erwtensoep en hummus, van vrouwen en mannen, van zingen en brommen, van Mozart en voetbal. Wij zijn allemaal totaal verschillend en dat hebben we met elkaar gemeen. Maar één belangrijk iets hebben we ook met elkaar gemeen. Er is iets wat wij allemaal, niemand uitgezonderd, hebben meegemaakt. Wij zijn allemaal geboren uit onze moeder. Wij, ieder van ons, is ooit met leven begonnen, dobberend in het vruchtwater van onze moeder. Helaas kunnen we het ons niet herinneren. Zouden we nog eens terug willen? Als dat zou kunnen? Psychiaters hebben er een naam voor. Het verlangen naar 'oceanische geborgenheid' noemde Sigmund Freud dit verlangen om terug te keren in de moederschoot. Psychiater Leenmans had dit in haar opleiding ongetwijfeld meegekregen en geeft als dichteres Vasalis haar idioot dit verlangen mee.

Het gaat vandaag over geboren worden en herboren worden. Maar eerst een verhaaltje dat me dierbaar is en dat ik vaak vertel, misschien ook wel eens hier. Dat lijkt me niet erg: want je hebt geboren en herboren mensen, en je hebt vertelde en hervertelde verhalen. Daar weten we in onze kerk met onze eeuwenoude teksten en liederen alles van.

Het is een kort verhaaltje en het gaat over een tweeling die ronddobbert in het vruchtwater van hun moeder. Ze zijn met elkaar in gesprek, al dobberend. De een is een twijfelaar, een zoeker, de ander is een betweter en een zekerweter. Zegt de twijfelaar tegen de zekerweter: 'Geloof jij in een leven na dit leven?' Zegt de ander: 'Natuurlijk niet, waar kunnen we het beter hebben dan hier? Dit blijft altijd zo doorgaan.' De twijfelaar twijfelt en vraagt: 'Maar als het nou wél zo is, een leven na dit leven, hoe zou dat er dan uitzien? Geloof je dan ook niet in... Geboorte?' 'Welnee', zegt de zekerweter, 'kijk ons hier ronddobberen aan onze navelstrengen, we hebben ons natje en ons droogje, vooral ons natje, kijk die navelstreng eens, wat zouden we zonder moeten? Nee hoor, niets meer te wensen. Zo zal het altijd blijven.' Het blijft even stil in de baarmoeder. Zegt de twijfelaar aarzelend: 'Geloof je dan ook niet in... Moeder?' 'Nou moet je toch eens ophouden', zegt de ander. Larienkoek, sprookjes, legenden, bijgeloof, *fake truth*. Wees toch eens tevreden! Zegt de twijfelaar: 'Maar hoor je dan niet dat zachte ruisen om ons heen? Zou dat niet... Moeder kunnen zijn?' Dan blijft het stil, met een zacht geruis op de achtergrond. En zo dobberen ze voort. En als de zekerweter gelijk heeft gekregen, dobberen ze nu nog.

Ik ga u dit verhaaltje niet uitleggen. U hebt ongetwijfeld de bedoeling begrepen en misschien zet het u net als mij, elke keer dat ik het hoor of lees, ernstig aan het denken. Ik moet aan deze tweeling denken, als ik hoor of lees over 'wedergeboorte'. Dat bizarre gesprek tussen Jezus en Nicodemus uit het begin van het Johannesevangelie. Vlak vóór het gesprek met Nicodemus staat het beroemde verhaal van de bruiloft in Kana, waar Jezus water verandert in wijn. Daarin geeft hij een sneer aan zijn moeder Maria, die ook op de bruiloft aanwezig is. Die zegt hem iets, waarop Jezus antwoordt: 'Vrouw, wat hebben u en ik met elkaar?' Ai! Wat hebben zij *niet* met elkaar? En dan 'vrouw' zeggen, tegen je moeder. Minstens tien weesgegroetjes kostte dat roomse kindertjes vroeger na de biecht. En in het gesprek met Nicodemus spreekt Jezus dan over opnieuw geboren worden, alsof zijn moeder het niet goed gedaan heeft. Dat hoor ik er tenminste op het eerste gehoor in. 'Wedergeboorte' heet dat plechtig. Dat is een in de theologiegeschiedenis beladen begrip geworden. Je moet opnieuw geboren worden, zegt Jezus tegen de farizeeër. 'Hoe zou een mens in de moederschoot kunnen terugkruipen?' vraagt Nicodemus. In de uitleg van dit verhaal wordt dat doorgaans opgevat als een idiote vraag, of zelfs als een bewuste provocatie van Nicodemus. Nu krijgen farizeeërs en Schriftgeleerden in het Johannesevangelie vaak de rol van onnozelaars toebedeeld - ze mogen vaak de domme vragen stellen - maar deze vraag vind ik in al haar

onnozelheid toch wel terecht. Want zeggen dat mensen opnieuw moeten worden geboren, is op het eerste gehoor een belediging voor hun moeder. En daar zit dan ook de radicaliteit van Jezus' woorden. Een mens is niet voor eens en al geboren als hij of zij op de wereld gezet wordt. Een mens valt niet samen met zijn of haar afstamming. Als je in de wereld bent, dan begint het, dan zijn het *jouw* keuzen die je leven vorm geven. Dan zijn het de omstandigheden die *jij* meemaakt, die je vormen. En als je vastloopt, in je eigen keuzen of door die omstandigheden, kun je ervoor kiezen opnieuw geboren te worden, in een ander leven terecht te komen. Voor geboren worden kun je niet kiezen, voor herboren worden wel. Zoals in het aloude doopformulier: door het water van de dood herboren worden in een nieuw leven. Geboren uit water en geest. Prachtig. Maar wat zou je moeder daarvan vinden? Was de eerste geboorte niet goed genoeg?

Terug naar Nicodemus. Want ik deed Jezus onrecht door hem te beschuldigen van moederonvriendelijk gedrag. Dat is op het eerste gehoor. Maar als ik preciezer luister, hoor ik ook de andere kant van het verhaal. Want Nicodemus begint met een vaststelling, een zekerweetje: 'Rabbi, wij weten dat u een leraar bent die van God gekomen is, want alleen met Gods hulp kan iemand de wondertekenen doen die u verricht.' Zo, dat is al een heel sterk begin van het gesprek. Nicodemus geeft Jezus *credits*, 'u bent een leraar die van God gekomen is', alstublieft. Dat weten we dan. Het grappige is nu dat Jezus dat niet ijdel en volmondig beaamt. 'Zeker, ik ben van God gekomen'. Maar hij geeft als antwoord op het zekerweetje van Nicodemus een eigen zekerweetje: 'Waarachtig, ik verzeker u: alleen wie *da capo*, van voren af aan, opnieuw wordt geboren, kan het koninkrijk van God zien.' Daar zijn hele stapels theologie op gebouwd. En ook kilo's angsten van mensen die die wedergeboorte in hun leven niet hebben ervaren en dus vrezen voor het ergste in een leven na dit leven. Als er tenminste iets is na de... Geboorte. 'Alleen wie opnieuw geboren wordt, kan het koninkrijk van God zien.' Ik hoor er ook iets anders in. Volgens mij heeft Jezus het over zichzelf. En over zijn eigen geboorte uit zijn moeder Maria. Jezus wil niet te boek staan als een uit de hemel neergedaalde engel of profeet of afgezant van God. Nee, hij is mens geworden, een mens als de meeste andere mensen, en hij is dezelfde weg gegaan om mens te worden, door het geboortekanaal van zijn moeder. Dat zegt hij hier tegen Nicodemus minstens ook: Mijn geboorte uit de schoot van mijn moeder was *mijn* wedergeboorte. Nu die van jullie nog. Hij is ons vóórgegaan. En daarmee geeft hij zichzelf en ook zijn moeder *credits*, andere *credits*. Zo geeft hij aan het zo fysieke gebeuren van de geboorte een symbolische betekenis. En iedereen die een kind heeft gebaard herkent die symboliek. Dat heb ik me tenminste laten vertellen door kersverse moeders. En de twee keer dat ik erbij mocht zijn, bij de geboorte van onze kinderen, besepte ik dat geboorte en wedergeboorte op hetzelfde moment kunnen plaatsvinden: er is in één keer een nieuw mens én er is in één keer een... Moeder. Twee mensen in plaats van één. Laten we het een wonder noemen.

De idioot in het bad wil niet uit het water, het leven heeft hem niet veel te bieden, in zijn oceanische geborgenheid voelt hij zich veilig, hij is in dit groen water nog als ongeboren. Toch moet hij telkens weer die hardhandige geboorte beleven en de boze buitenwereld betreden. Niemand kan het koninkrijk van God binnengaan, tenzij hij geboren wordt uit water en geest, zegt Jezus. Maar de idioot was er eventjes, in dat koninkrijk. Zo leggen voor mij deze twee teksten - hoe tegenstrijdig ze ook klinken - elkaar uit. Zoals ook de tweeling - twijfelaar en zekerweter - uit het verhaaltje elkaars alter ego zijn. Amen

Voorbeden

Natuurlijk staan we zo dadelijk in onze voorbeden stil
bij het overlijden van Rinke,
die we missen,
zo erg.
Z'n liefdevolle zorgzaamheid
als naaste vriend

als liefste lief.
Z'n vrolijke humor
z'n hartelijke aandacht.
Zijn hele zijn,
wat met geen pen te beschrijven is.
Misschien wel zo,
zoals we hoorden in de afscheidsviering,
zijn levensmotto:

“Omarm het leven,
omarm elkaar,
en heb het leven en elkaar lief”.
Ja, Rinke!

Zullen we bidden
Maar wat zullen we zeggen
sprakeloos
bij de dood van Rinke
een van ons
ons zo nabij
hij, en Dirk, en wij, en zij;
stilte, nu
met niet meer dan het ruisen
als van een zachte bries
maar nauwelijks God
maar toch
in mensen sterft gij dood na dood
in mensen kiemt gij tot nieuw leven
als herboren
als keuze
kome wat komt
een diep en tastend geloof
een vast vermoeden
dat niets mij meer kan scheiden
van u
die liefde bent
een en al
eens en altijd
vandaag en morgen
leven in liefde
onstuitbaar
als een geboorte
opnieuw,
dat wij leven.

Nemen we dan nu een moment van stilte
voor alles wat ons verder ter harte gaat
en voor de intenties die aan het voorbedenboek zijn toevertrouwd.
Zo moge het zijn
amen,
ja amen!

Tafelgebed

We kozen als tafelgebed een tekst van dichteres Marjoleine de Vos:

Hoewel al jaren weg, bleef je hier toch
Soms was je een herinnering die binnenin in leven bleef,
soms was je nergens want het duister ingegaan, van ons vandaan.

Hoe wij hier staan omdat we willen denken aan hoe jij er was,
we willen zijn als jij, met jou erbij en ons aaneen.

Wij zijn hier echt, we denken jou,
we delen woorden, zeggen brood en even zijn we samen één.

Daarom steeds weer in dankbaarheid
een dronk op jou op ons op straks
als je weer komt - je bent er al, want altijd hier
altijd nabij, altijd bij haar, bij hem, bij mij.

Woorden bij breken en delen

'We denken jou, we delen woorden, zeggen brood en even zijn we samen één. Daarom steeds weer in dankbaarheid een dronk op jou op ons op straks als je weer komt.'

Wij delen brood en wijn
ter gedachtenis aan hij die was - die zijn leven gaf opdat wij zouden leven
in de verbintenis met hij die is - die ons met elkaar verbindt zodat wij nooit meer leven zonder de ander
in de verwachting van hij die komen zal - en zo als voorsmaak van de tijd dat allen genoeg zullen hebben op deze wereld en dat onze tranen zullen worden afgewist.

Wij eten het brood en drinken de wijn: *lechajim* - op het leven. Amen

Zegen

Zegenen is, vanuit het Latijn vertaald ('bene dicere') niet anders dan 'goede woorden spreken', maar wat wil je nog meer goede woorden spreken
goede woorden gesproken krijgen
woorden die goed doen
je doen op-ademen
en leven
als nieuw
op nieuw;

dat we elkaar zo tot zegen zijn.